

POHVALA ITALIJANSKIH FARMERICA, RUSKOG KAVIJARA I KNJIŽEVNOSTI (Reč na otvaranju PROSEFEST-a 2010)

U pedesetim-šezdesetim godinama farmerice, kao i crne majice s rol-kragom, značile su isto kao i Kamijeva ili Sartrova dela. Amblemi epohe bili su simboli slobode. Jačali su svest o pripadnosti onom drugom svetu, onoj drugoj kulturi; tako da sam početkom šezdesetih, poput hiljada drugih građana ove zemlje, krenuo put Italije, prema graničnom prelazu kod Sežane, a odande u obližnji Trst koji je tada bio najveći supermarket Jugoslavije.

Posle kupovine, bazao sam ulicama, zagledao izloge i ljude, a kad sam se najzad umorio, zavirio sam u jedan tršćanski kafe. Bio sam presrećan jer sam baš ovakvima zamišljao bečke kafee koji su mi bili poznati, inače, samo iz književnosti. Sa dve ogromne kese napunjene na Ponte Rosu, uputio sam se prema ulazu na kojem me je ljubazno pozdravio elegantni konobar. Bio je u besprekorno ispeglanom, čistom, crnom odelu, u zaslepljujuće beloju košulji, sa crnom leptir mašnom i u belim rukavicama. S jednim lakim, rekao bih čak, baletskim korakom, našao se ispred mene i na dinamičnom, ali i melodioznom italijanskom, nešto me je upitao. Nisam ga razumeo, pa sam zbog toga, zbunjen, u magnovenju, promućao nešto na srpskom, nešto u tom smislu da bih želeo da probam pravu, nadaleko čuvenu italijansku kafu. Konobar je smesta skinuo sa svog lica maločašnji, zavodljivi, ohrabrujući osmeh, suspendovao odmah i otmene gestove, i – lupivši se po čelu – prešao je i on na srpski. Kud si ovamo zabasao, slatki moj zemljače? U ovoj gospodstvenoj kafani, bre, jedan espresso će da te košta kao par farmerica. Pa ti ja, kao zemljaku, savetujem da zbrišiš odavde, nemoj da se šališ, pa da ovde naručiš makar i čašu 'ladne vode.

Baš ti hvala, zemljače, zamuckivao sam opet, bacivši ipak još jedan požudni pogled iznad njegovih ramena u unutrašnjost kafea, pa sam, kao omađijan, izašao. Bar mi se posrećilo, težio sam samoga sebe, da vidim iznutra jedan kafe koji je po svemu nalik na prave bečke kafee, i nastavio da tabanam tršćanskim uličicama, pošavši za ostalim svetom koji je, takođe, teglio najlon-kese sa Ponte Rosa. U konobarevim rečima osetio sam izvesnu empatiju, dobronamerno upozorenje da mi, ipak, ne spadamo u ovaj blistavi, srednjeevropski kafe-restoran.

Godinama kasnije sam naišao na simpatični esej Klaudija Magrisa o prefinjenom, srednje-evropskom duhu tršćanskog kafea *San Marko*, o njegovoj atmosferi, u kojoj se na neobičan način isprepliću srednjeevropske i mediteranske sudbine. „San Marko je pravi kafe, periferija istorije sačinjena od konzervativne odanosti i liberalnog pluralizma njegovih posetilaca“ – piše Magris. Iz ovog kafea, tlocrta u obliku slova L, posmatrao je kako sunce, u zalasku, „pali široke, pozlaćene listove kafea koji optočavaju medaljone po zidovima“, i kako poslednji zruci u ogledalu iza stolova tonu u more. I pri tom pomišlja na Hermana

Bara koji se u Trstu zbog toga osećao tako dobro, jer je u ovom gradu imao utisak da se ne nalazi ni na jednom mestu. Zamislio sam svog zemljaka, srpskog konobara, koji se otmeno klanja u kafeu koji priziva doživljaj Nojeve barke – klanja se lako pred stolom Klaudija Magrisa, s jednim diskretnim osmehom prima narudžbinu, pa se lakim, takoreći plesnim koracima udaljava prema šanku, gde naručuje espresso i fine kolače. Koliko je samo morao da vežba, taj moj siroti zemljak, taj beskućnik sa Balkana, dok nije savršeno usvojio, izbrusio sve te pokrete, gestove, osmehe, sve te manire s kojima je, Klaudiju Magrisu, bio u stanju da dočara – Srednju Evropu.

Ali šta bi se desilo, kad bih jednog lepog dana, dok Klaudio Magris ispija upravo posluženu kafu *Illy*, banuo u *San Marko*, s prepunim kesama sa Ponte Rosa? On u Trstu, na toj razmeđi mediteranskog i srednjeevropskog sveta, zamišlja čudesnu i imaginarnu Srednju Evropu „čija kultura znači odbranu marginalnog i perifernog, prolaznog, slabog i beznačajnog naspram nadobudnih sinteza koje, u ime nečeg opšteg, kao žrtvu, odbacuju jedinku“, dok je ja zamišljam sa onih prostora na kojima je ta odbrana već odavno krahirala.

Ta spoznaja je u meni živo prisutna od mog susreta sa konobarom tršćanskog kafea *San Marko*. Taj moj zemljak je savršeno uvežbao srednjeevropske manire, međutim, u svakom trenu mu je bilo posve jasno da nepomerljivo pripada jednom drugom svetlu. Jer *San Marko* je uvek ostao *San Marko*, dok je novosadska poslastičarnica *Dornštedter*, odnosno gradska kafana, menjala svoje nazive prema hirovima, ćudima politike. Prvobitni naziv, *Dornštedter* – prema prezimenu porodice u čijem je vlasništvu bila – posle rata je promenjen u *Moskvu*, zatim je preimenovan u *Zagreb*, na kraju u *Atinu*. Menjala je imena, kao što su pod ovim podnebljem nazive menjale i ulice, i ustanove. Jedna lepa novosadska ulica, koju krase nekoliko zgrada iz razdoblja secesije, i u kojoj se nalazi hotel – nekad *Jelisaveta* – sad *Vojvodina*, u vreme kad sam ja bio mlad, zvala se *Ulica Narodnih heroja*. Pre toga zvala se *Herngasse*, *Úri utca*, ili *Gospodska ulica*. Pa je nosila ime *Lajoša Košuta*, pa *Regenta Aleksandra*, pa *Adolfa Hitlera*, a potom *Kralja Aleksandra*. Godine 1945. u prvi mah je nazvana po *Staljinu*, a onda, od 1950. godine, po *Aleksandru Rankoviću*, i potom je, 1966. godine, kad je Ranković politički pao, nazvana *Ulicom Narodnih heroja*. Posle demokratskih promena, 2000. godine, ponovo su promenjene table, na sadašnjima je ispisano ime *Kralja Aleksandra*.

Sećanje na srpskog konobara kafea *San Marko* obnovilo se u meni i negde u drugoj polovini osamdesetih godina, kad su na zapadu, navrat-nanos organizovane brojne konferencije, simposioni o raznim aspektima Srednje Evrope, kad je ovaj region naglo ušao u modu. U gradovima Podunavlja, u graničnim zonama srednjeevropske i balkanske kulture, pa tako i u Novom Sadu, tršćanske farmerice su započele novi život. Kad je u Berlinu srušen onaj monstruozi zid, u Novom Sadu sam imao osećaj da nam berlinski oblak prašine donosi slobodu. Kao što su je nekad donosile tršćanske farmerice. Sovjetski vojnici su napustili Mađarsku, ali preko Budimpešte su u Jugoslaviju pristizale sve veće grupe ruskih švercera. U vozu *Balkan-ekspres* koji je saobraćao na liniji Budimpešta-Beograd, retko kad je bilo slobodnog mesta za sedenje. Rusi i Rumuni su dopremali kavijar, jeftini alat i još jeftiniji pamučni beli veš. Na crnom tržištu su pokupovali lažne tršćanske farmerice, kao i falsifikate markiranih zapadnih parfema.

U to vreme, kad god bih svratio u svoju rodnu varošicu, majka me više nije dočekivala sa domaćom pilećom supom, začinjenom jetrenim knedlama, niti s mojim omiljenim sar-

mama i najboljim krempitama – za predjelo bi iznela tost, maslac i ruski kavijar. U predvečerje promene režima čitavo selo je mezetilo kavijar, to je bilo jelo iz hiljadu i jedne noći, za koje je običan narod do tada znao samo iz američkih filmova. Niko nije sumnjao: ako živimo u ovakvom luksuzu, ako je kavijara u izobilju, sigurno će se nešto krupno desiti. I doista je pao jedan režim, i rodila se druga Evropa.

Govorio sam o kavijaru i o farmericama, a mogao sam sve da kažem i pričajući o piscima i knjigama. Dobra knjiga je uvek nalik na neku švercovanu robu, često je nerazumljiva, često posreduje poverljive i apokrifne poruke o sudbini, o životu i o smrti, o dobru i o zlu. Ali i o istini i o laži, prema kojima su carinici, inače, vrlo podozrivi. Jer istina nikad ne govori o onome što obznanjuje zvanični svet. Ponekad nas carinici uhvate, mada, doduše, ne kažnjavaju nas više tako opako kao nekad, ali nas ipak ukore, štaviše, šutnu nas na marginu. I saopšte nam u lice istinu, da smo šverceri, da ne poštujemo opšteprihvaćene kano-ne, čas izneveravamo jednu, čas drugu, svetom proglašenu ideju.

U takvim prilikama tiho se, u sebi, smeškamo, i već na sledećem uglu izlažemo na tezu naša blaga.

Ovim, dakle, otvaram ovogodišnji *Prozafest*, što ujedno znači i poziv da izložimo svoju robu na spisateljske tezge.